

DÉCSEY KÁROLY

THEOL. AKADEMIAI

ÉS

HEREPEY KÁROLY

FŐGYMNASIUMI TANÁR EMLÉKEZETE.

IRTÁK ÉS (AZ 1907. JUNIUS 16-ÁN TARTOTT EMLÉKÜNNEPEN)
ELMONDOTTÁK

FOGARASI ALBERT ÉS BARTHA ZSIGMOND.

NAGYENYED,
NYOMATOTT KERESZTES NAGY IMRE KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
1907.

DÉCSEY KÁROLY

THEOL. AKADEMIAI

ÉS

HEREPEY KÁROLY

FŐGYMNASIUMI TANÁR EMLÉKEZETE.

IRTÁK ÉS (AZ 1907. JUNIUS 16-ÁN TARTOTT EMLÉKÜNNEPEN)
ELMÓNDOTTÁK

FOGARASI ALBERT ÉS BARTHA ZSIGMOND.

NAGYENYED,
NYOMATOTT KERESZTES NAGY IMRE KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
1907.

Décsey Károly.

Tisztelt Közönség!

Nemes Ifjuság!

Szép, nemes és hálás feladat megújítani, megörökitni az emlékezetöket azoknak, akik szépre, nemesre tanítottak s hálára köteleztek. De talán méltán kérdezhetitek ti nemes ifjak, sőt az igen tisztelt közönségből igen sokan csatlakozhatnak e kérdéshez: hogy kiket kötelezett hálára az ő nemes elhivatásának gyakorlásával Décsey Károly?

Az utóbbiak közül még nagyon sokan jelentkezhetnének élő tanubizonyságul s szerény magam is velők tartok. Igaz, hogy ezelőtt majdnem 3 évtizeddel váltunk el, de a lelki kapcsolat megmaradt haláláig s meg nem szakadhat halála után sem. Ennek legszigorubb ellenőre és megtartója épen az a hála, melyet lélek-nemesítő és építő munkásságával oltott belénk, hozzájárulva ahhoz, hogy az ő megszakadott munkájának folytatására mi is alkalmasokká váljunk és így titeteket nemes ifjak, mint szellemi unokákat kötelezzünk hálára az ő emlékezte iránt. Benne maradt az ő lelkének tovább építő hatása főleg azokban, akik hivatásuk betöltésére a biblia éltető, gazdag forrásából meritik az égi malaszt kristálytisztá italát, akik a próféták, az örök szeretet fejedelme és az apostolok lelkét olyan férfit ajkainak tolmácsolása mellett szívták magukba, aki az ihletés közvetlenségét épen ott kereste, ahol ők: a Sion hegyén, a Jordán völgyében, a Genezareth tava mellett s mind azokon a megszentelt helyeken, melyeket az ők lábuk taposott. A közvetlenség, az autopsia csalthatatlan hatására talán senkinek sincs nagyobb szüksége, mint az *exegesis*, a *biblia-magyarázat* tanárának. Előadásaiiban, mint valami bűvös tükörben kell meglátszania annak az egész élő képsorozatnak, mely a biblia gazdag világában tárul előnkbe. Ezt a világot tanítványai lelkébe kell vetitnie annak, aki a próféták, a Krisztus és az apostolok lelkét eredeti tisztaságában akarja átültetni beléjük. Ismernie kell

ázt a földet, azt a természetet, azokat a vidékeket, körülményeket, ható okokat, melyek amazok lelkét ihlették, megtermékenyítették. Azok a népek, az a társadalom, melyeknek kebelén a biblia világa kialakult, sokat változtak, de a természet világa nagyjában ma is az, ami akkor volt. Galilea hegyei, völgyei, virágos rétei, a Garizim, a Kharmel, a Genezareth, az egyszerű halászok tanyái, szabad ég alatt, ma is beszédes tanui a biblia hőseinek és tetteiknek. Décsey Károly már itthon, papnövendék korában megkisértette, hogy maga elébe varázsolja a biblia világát, de úgy érezte, hogy ebben a világban nincs elég élet s nem is lesz, amíg testi szemeivel is nem látja mindazt, amit lelki szemei útján idézett meg. Teljesen vagyontalan, szegény ifju volt. A nagy útra csak három biztos eszközzel dicsekedhetett. Voltak jó lábai, jó egészsége és a legfőbb: erős elhatározása, rendületlen bizalma. De voltak jó barátai s pártfogói is, kik az ifjut nem csak erkölcsileg, hanem pénzzel is támogatták. Így vált lehetővé, hogy hozzáfogjon terve valóbsításához, a melyért élt és halt.

Nekem, aki a birtokomban levő hiányos felszereléssel Décseyről világos képet akarok festeni, csak azzal a Décseyvel lehet és kell is foglalkoznom, akit e felszerelés segítségével idézhetek ide magunk elébe. Kezemben vannak keleti utjából Jancsó József tanárhoz, mint legjobb barátjához irt levelei, egy pár más levél, száraz életrajzi adatai és emlékszem rá, mint volt tanáromra, találkoztam vele néhányszor remeteszerű elvonultságában is. Ez az oka annak, hogy előéletéről, nevedéséről, ifjuságának első idejéről csak egy pár adatot iktatok ide, ezt is csak a megemlékezés teljességeért, a szokásnak hódolva.

Született Bonyhán, Küküllő megyében 1822. aug. 20-án. Iskoláit születése helyén kezdte, a kolozsvári református kollégiumban folytatta és végezte be 1846-ban. A következő évben a Maksai családnál nevelösködött Belső Szolnokmegyében. Talán még ezalatt elkezdett a lelkészi pályára készülni. Nem nagy kedvvel folytatott nevelői foglalkozásának befejezése után gyorsan elkészült s 1848. martius 1-én már a lelkészi vizsgálatot is letette *kitünő* fokozattal, amint azt 1855. április 21 én Kolozsvárt kelt és philosophiai, jogi, theologiai, egyenkint 2 éves folyamokon tanúsított eredményekről egybefoglaltan szóló „Testimonium Scholasticum absolutorium“ czimű bizonyítványa igazolja. Ez a szigorlat a görög nyelv tanítására is képesítette. A vizsgáló bizottságot Ugron István, inspector curator, Salamon József, theol. dr., egyben gymnásiumi igazgató, Tunyogi Cs. József, Nagy Ferencz, Incze

Dániel és Régeni István alkották. A papi szigorlatot, az akkori idők szerint, nem azzal a gondolattal tette le, hogy mindjárt papi hivatalt vállaljon, hanem azért, hogy a későbbi időkre, az élet békés küzdelmeire kezében legyen a legszükségesebb fegyver. A bibliai fegyvereit félre kellett tennie s felővezte a szabadságszeretet nemzetvédő fegyvereit; odaállott ő is a legszentebb tusát vivó seregek sorába, ahol a seregeknek Istenét, mint a magyarok Istenét imádták. Honvéd lett s harci küzdelemben élte át a szabadságharcz idejét. Ennek szomorú befejezése után, a kolozsvári kollégium megnyitásával, 1851 őszén segédtanárul alkalmazták. Itt maradt 1855-ig, folyton gyűjtögetve szellemi és anyagi erőit a már említett keleti útjára. Hogy mennyire beleélte magát e tervének valóításába, mutatja az, hogy az utlevelet már 1850 ben megszerezte Nagyszebenből 2 évre szóló érvénnyel Törökországba és Görögországba. Ugy látszik, hogy érvényét későbbre is megtartotta, mert ezzel járta meg egész útját a különböző helyeken történt láttaozások tanuskodása szerint. Bécsen és Trieszten át Görögországba ment, onnan a Szentföldre s a Kaukasz vidékére egész Tiflisig. Hazafelé tértében Smyrna volt a legnagyobb állomása, ahonnan több-kevesebb időre terjedő kirándulásokat tett, legtöbbet Syria Beruth nevű, tengerparti városába. Itt 3-szor fordult meg, amint ő mondja innen 1856 január 19-én irt levelében: „Beruthban vagyok, a hova 3. szor tértem már vissza a Szentföldre és a híres Damascusba tett körutaim után Itten nagyon meg vagyok elégedve, miután a gondviselés oly kegyes volt irántam, hogy két lelkes magyar *emigráns* társaságba vezetett, kik a szerencse által velök közlött adományokból engem is, mondhatom, tán soha meg nem hálálható nemzeties nagylelkűséggel részesítettek; valósággal a *Syriába* tett tapasztalataim nagyobb részit nekik köszönhetem.“ Igazán kár, hogy nem írja meg ezen két lelkes magyar ember nevét, kik az emigratio keserű hontalanságában is oly nemesen rótták le kötelességüket hazájuk iránt a magyar ifjuság nevelésére, magasabb kiképzésére szánt tudományos kincsek gyűjtésében fáradozó szegény magyar ifju felsegélésével, ka-lauzolásával. És milyen kár, hogy nem ír a bibliában, különösen Pál apostol életében oly nagy szerepet játszó Damascusról, melyet ő is „a híres Damascus“-nak nevez. Nekem szinte jól esik bele képzelnem magam abba a lelkiállapotba, melyet érezhetett Damascusban jártakor és jól esik ezt az érzelmet Renán szavaival tolmácsolnom, ki a bibliai világának vidékeit át meg átutazta. „...Egyike azon szerencsés fekvésű helyeknek, melyeket maga a

természet jelölt ki nagy városok alapítására. A hébereknél fennmaradt monda Úsznak, Áram fiának tulajdonítja alapítását. Hosszan terül el a sikon, minden oldalon kertek között, amelyek falai közé is benyulnak; az Abana folyó két nem egyenlő részre osztja. Ebből minden irányban csatornák ágaznak szét s állandó üdeségben tartják a várost és környékét. Látása még ma is bámulat kiáltását csalja ki az utazóból, amint az Antilibanon szurdukaiból kilép *) Renán saját szavai szerint: „Előtte áll a város, melynek egyes épületei körvonalaikban már kicsillannak a fák közül; mögötte a Hermón fenséges kúpja hóbarázdáival, mintha őszbe borult agastyán feje volna; jobbján a Haurán a párhuzamosan haladó két kis hegylánc balján az Antilibanon utolsó magaslatai, amint a Hermónnal egyesülnek. A gazdagon művelt mezők, a barázdákkal elválasztott s a legszebb gyümölcsökkel dúsan megrakott gyönyörű kertek az édes megnyugvás és boldogság érzetét ébresztik a szemlélőben. Damascus környékén alig képzelem az ember, hogy keleten van, különösen Gaulonitis és Iturea zord és forró vidékéről kijövet; az az öröm tölt el, melyet akkor érzünk, mikor újra föltaláljuk az ember munkáit és az ég áldását. Az az egész környezet, amely Damascusra üdeséget és jóllétet áraszt, a legősibb ókorból mind e mai napig, csak egyetlen álmodat varázsolt az ember szívébe: az „Isten paradicsomát.“**) Maga Beruth is nevezetes hely volt már az ókorban, még nevezetesebb, mint ma. Gebel v. Gebon várossal együtt Él isten városának hívták, mert őt vallották alapítójuknak.

Ugyanezen levelében emlékezik meg a Szentföldön tett utjáról emigyen: „Megjártam már a híres *Szentföldnek* is nevezetesebb, szebb, érdekesebb pontjait; láttam Jeruzsalemet, Bethlehemet, Bethaniát, a Jordánt, Holttengert, a Chármel, Libánus, Sion és olajfák hegyeit, a Keresztelő János és Idvezítő születésök helyeit, valamint szent sirjaikat is. Láttam a *Sidon* és *Tyros* romjait, Jaffát, Ramlát, Lyddát, Szent Jánost, az Orontes és Chrysorroas folyóit, a *Bethesda* és *Salamon* tavait, a *Siloám* és *Keresztelő* János kútjait, a Judás, a megátkozott fügefák helyeit, a Salamon király kőbányáját, fürdőhelyét, kútját és háreme helyét, a Pilátusét, Herodesét stb. Mindezen helyekről jobbrészt emlékjeleim is vannak, miket, ha Isten segít, haza is akarok vinni és akkor minden egyebet elbeszélni, miknek, gondolhatod, hogy csak egy részét tudom ebben

*, Maspero — Fogarasi, Nagy képes világtörténet. I. 174.

**) Renán, Az apostolok. II. 177—8.

a csekély levélben előttem megnevezni, mint mikor a nagy garmada buzából csak egy maroknyit veszünk fel, hogy láthassuk és megítélhessük az egészét.“

Vajha ott lehettünk volna, mikor ezt az ígéretét beváltotta. Én nem hallottam, de mások beszélték, hogy igen eleven színekkel festett képekben beszélte el egyik-másik bibliai vidék és hely szépségeit, hivatkozva a megfelelő bibliai leírásokra.

Azok a kedves, azok az örök szép bibliai történetek, idyllek jutnak eszünkbe, melyek gyermekkorunkban, mikor a szent történeteket tanultuk, el-el vezették a gyermeki lélek eleven képzeletét a próféták, a Jézus és apostolok országába s ott velük jártuk s látogattuk ezeket a helyeket, mohón ittuk a Bethesda és Siloám forrásának kristály vizét, elődöngöttünk a Jordán partjain, borzalom fogott el a Holttenger sivár, élettelen környékén, megbámultuk a Libánon cedrusait, zsenge lelkünk tömjénét és mirrháját vittük áldozatul a bethlehemi jászolhoz, megkönyeztük az ártatlan Jézus szenvedéseit az Olajfák hegyén; aztán a cseperedő ifju dusabb, tudatosabb képzelő erejével merengtünk Sidon és Tyrus romlásán s szintugy elítéltük világhódító Nagy Sándort azért a kegyetlen öldökléséért, melylyel Tyrus hősiei lakóit kiirtotta.

Abban az időben Jerusálem és a Szentföld meglátogatását olyan érdemnek tekintették, hogy a Szentföld őrei diplomaszzerű nyomtatott látogatási bizonyítványt adtak. Ilyent Décsey K. is kapott. Emlékezet okáért ideiktatom, természetesen az eredeti latin szövegben:

In Dei nomine Amen.

Omnibus, et singulis praesentes litteras inspecturis, lecturis, vel legi audituris fidem, notumque facimus, Nos Terrae Sanctae Custodes Dominum Carolum Decsei Hungarum religionis reformatae Jerusalem feliciter pervenisse die vigesima mensis aprilis inde subsequentibus diebus praecipua Sanctuaria, in quibus Mundi Salvator dilectum populum suum, imo et totius humani generis perditam congeriem ab inferi servitute misericorditer liberavit, utpote Calvarium, ubi Cruci affixus, devicta morte, Caeli januas nobis aperuit; 88. Sepulchrum, ubi Sacrosanctum ejus Corpus reconditum, triduo ante suam gloriosissimam Ressionem quievit, ac tandem ea omnia Sacra Palestinae Loca gressibus Domini, ac beatissimae ejus Matris Mariae consecrata a Religiosis nostris, et Peregrinis visitari solita, visitasse. In quorum fidem

has scripturas officii nostri sigillo munitas per Secretarium expediti mandavimus.

Datis apud S. Civitatem Jerusalem ex Venerabili nostro Conventu 88. Salvatoris die vigesima 3.a mensis Maii — anno D. 1856.

E bizonyítvány szerint Décsey április 20-tól május 23-dikáig időzött Jerusálemben és a Szentföldön.

Keleti útjának, amint már említém, legkedveltebb, leghosszasabban lakott nyugvópontja Smyrna volt. Itt érezte magát legjobban, innen írta barátjának s testvérének is a legtöbb levelét, melyekben sokszor igazi ős humorral festi helyzetét, borzongva emlegeti a három izben átélt nagy tengeri szélvész. Az utolsóban Aegina szigete mellett, amint írja, ő volt a megmentője az egész hajószemélyzetnek: „ha a hajókötelet én meg nem fogom, hogy a kapitány a hajó tetején egy kis keresztfához tekerhesse, sem én magam, sem 9 ártatlan cseléd (amint a huszár mondja) ma nem élünk, de esett azért mégis károm, mert egy jó kaputum, zacskóm, kulacsom egy tarisznyában mind bele hullott a tengerbe.” Bányay nevű barátjától kapott kulcsát még egyszer emlegeti; azzal vigasztalja őt is magát is, hogy oly helyen veszett a tengerbe, „ahol egyszer a világhírű Xerxes is nemcsak egy kulacs árát vesztett volt, közel Salamishoz.

Máshol szegénységéről szól tréfásan. „Utlevelem már olyan rongyos, mint a nadrágom és az erszényem; az a jele, hogy mind hármuk éve telendőben van és kiáltnak a megújítás után.” — Sokszor kell használnia az utazásban, ahogy ő mondja: „a Calvinista diák” alkalmatosságát, lábait.

Egyik legérdekesebb levele, melyben Beruthból Rhodusba tett kirándulását s kalandos, keserves visszatérését írja le: „Beruthból Jun. 24-én indultam el gőzösön Rhodusba 4 napi és 5 éjszakai szerencsés út után 29-k Jun.: egy vasárnap reggel kiszálltam Rhodusba, itt egyik kávéházból a másikba hányódva, 4 napi unalmas várakozás után találtam egy alkalmatosságot (egy kis kaikot) Stancoba. 9-ed magammal 5-dik nap este egy hétfőn megérkeztünk a sziget kikötőjébe és azon éjszaka a kikötőbe háltam. Ezen bezzeg nem utaztam oly szerencsésen, mint a gőzösön.” Itt elmondja, hogy zátonyra jutottak s miután a hajó leszabadításával nem boldogultak, ő lefeküdt s elaludt, míg egyszer arra ébredett, hogy szabad vizen vannak. Egyikök sem tudta, hogy szabadultak meg. Megnyugodtak tehát abban, hogy „vagy Mahomed, vagy az édes annya huzta fel azon éjszaka” a hajót. Azután

is érték csekélyebb bajok, de már azokat fel se vették, vagy, amint ő mondja: „mind ezeket a csekélyégeket már csak nevetni szoktuk mi, kik mátrócz nadrágba járunk és ha meg kell lenni 2 hétig is egymás végtibe zwibakkal, hagymával és férges vízzel élünk. Stancóból pipára gyujtottunk és átvágtattunk Budrunba, vagy a régi Halicarnassusba, itt a régi mauzoleum romjait, oszlopait megláttam és újra átmentem Stancóba; itt unalmamba még krámfuter is voltam, egy trieszti ott lakó doktornál egy porosz lithografust ápolgattam, míg Jul. végén megint felültem egy bűnbánó arab bárkára, amelyen volt 8 hajós legény, 3 darab zsidó, 9 darab szerezsen, egy pár török, egy arnaut, 5 görög, 3500 drb. juhbőr és mindezek felett én pipáztam, ettem, ittam és aludtam; képzelheted, mennyiszer lehetett jó étvágyam azok mián a sok utálatos emberek s bőrbe lévő férgek mián. Ebből érteni fogod, mily kedves időtöltést okozhatott evel a kárhozat edénnyivel 12 napig utazni, emellett még az utat sem tudták az én bölcs árgonautáim, csak annyi hasznom volt benne, hogy addig nem sokat költöttem a kosztra és hogy vagy 2 szigetet po. Sámost és Chiost megláthattam és megjárhattam Augusztus 11-én estve érkeztem Smyrnába oly sok szenvedés után, mennyit, mondhatom, egész utamban nem állottam ki. Mostan tehát itt vagyok s állandólag egész tavaszig itt akarok lenni; nagyon kellemetes, egészséges és jó élő város ez és minden szükségemet itten leginkább tudom fedezni. Van vagy 4 bibliám, 2-tőt itt vettem, 2-tőt Jerusálemből hoztam, most azokat olvasom *török, görög angol és francia* nyelveken; még egy arab bibliát és lexiconokat akarok szerezni, de nem most, hanem ha egy kevés pénzt kaphatok, mert jelenleg oly szegény vagyok, hogy abba a házba, melybe szállva vagyok, semmi egy gyékény széknél egyéb nincs; ezt a levelet is a székemen írom, magam pedig keresztbe vetett lábakkal a földön ülök, a hálásom jó lenne egyébként, mert egy eléggé sima salukáteren hálók.“

Smyrnában kapta a kétségbeejtő hírt egyetlen testvére, József haláláról, aki Kolozsváron becsületes, szorgalmas iparos volt, hiven végig harcolta a szabadságharcot Erdélyben s annak egyik szomorú epizódjáról, a szászsebesi-csatáról, ahol az oroszok fogságába került, anyjához irt levelében így emlékezik meg: „Én már, aki oly sok csatákba megfordultam és most is seb nélkül Istennek hála, kimenekülhettem, most, midőn Szász-Sebesnél össze csaptunk egy 50 ezerből álló muszka táborral, a mi táborunk kevésből állott; csunyan megsemmisítettek bennünket, reteráltunk . . . elfogának

a kozákok. Kedves anyám már 6 hete, hogy besoroltak a Kárl ferdinánd regementjébe“ stb. A levelét a 17. számu kaszamátából írja.

Testvérét nagyon szerette; halálán érzett fájdalma nehezen enyhült. „Oh Istenem — írja — mennyire fáj az én lelkemnek, hogy szegény és tehetetlen vagyok, távol tőletek, távol az édes hontól, egyedül a vallás biztató karjára támaszkodva! Istenem be elhagyatott árva, be páratlan szerencsétlen vagyok! Nincs nekem rajtad és még egy pár jó lelken kívül már senkim többé. Oh kérlek csak ti el ne hagyjatok, tiétek lesz minden csepp vérem, minden lehelletem, lelkemnek minden gondolatja!“

Ugyanazon levélben, fájdalma mellett is, örvend, hogy az ő Jósi barátjának családja uj taggal gyarapodott. „Tartsa meg az Isten őt is, benneteket is, bizony szegény árva nemzetünknek most legnagyobb szüksége van erre az ő testamentomi áldásra.“

Ismét beszél napi foglalkozásáról, a smyrnai életről, vallási, társadalmi viszonyokról, melyek nem olyan elmaradottak, mint tán Európában sokan gondolják. Uszkalhat itt a legmiveltebb ember lelke is a sok ismérni és tudni való tárgyak mérhetlen özönében.“

Idejének nagy részét a keleti nyelvek nem csak irodalmi, hanem társalgási elsajátítására is fordítja. A török nyelvről mondja: „A török nyelvet most kezdem naponként jobban-jobban érteni és mily különös, én a ki a görök nyelvet annyit bujtam és jeleni utazásomban is szinte legtöbbet köztük mulattam, Törökkel pedig csak Smyrnába jöttem olta társalgok, szinte azt mondhatom, hogy törökül is beszéllek annyit, mint görögül. Egyébiránt mondhatom, hogy a híres Görög nemzet characterével épen nem vagyok megelégedve, szörnyet csalódtam benne, mind vallása, mind politicalai gondolkozás módja, mind egész élete helytelen, idétlen, vére pedig nem jobb az erdélyi oláhnál.“

Hát bizony az a keverék nép, mely most a görög nevet viseli, nem a Homeros, nem a Miltiades és Themistocles, még csak nem is a Nagy Sándor világverő nemzete. Ezen a szörnyű csalódáson Lord Byrontól kezdve nagyon sokan átmentek. Az a lelkesedés Décsey Károlynál sem a jelennek, hanem a ragyogó fényben tündöklő, a dicső multnak szóltott.

Kár, hogy a görögországi s főleg áthénei tartózkodásáról csak pár szájhagyományunk van. Egyik az, hogy ő Athénében görögül praedikált volna. Bár nem lehetetlen, mert leirt beszédet meg lehet tanulni még akkor is, ha az illető nyelvet társalgásilag nem birjuk, de ő maga, tudunkkal, soha sem említette. Különben

is inkább a dicső mult nyomait kereste s a Pál apostol útját járta, azért undorodott meg úgy a jelentől. Azonban értette, beszélte az új görög nyelvet is. A keleti nyelvek gyakorlati elsajátítására nem érte be a 4–5 biblia olvasásával, habár ez vala fő foglalkozása, amint ő mondja: „azokat teszem, veszem, ha meguntam, megyek a templomokba; ott megint mindenféle nyelveken hallhatok praedicatiót vagy misét, valami litániát. A szónak meg a palackféregnek bőviben vagyok, csak paráim lennének még annyin, akkor azt mondhatnám, hogy a paradicsom eljött reám nézve.“ „Ismerőseim kezdenek itt is szaporodni lassan-lassan; hát ha még egy kicsit nagyobbacska cavalliert játszhatnám!“

Bármennyire beleélte magát a keleti világ tarka-barka folyásába, bármennyire dicséri is a smyrnai életet, de azért mégis érezhető leveleiből az a hite, hogy: „extra Hungariam non est vita“. Egy helyen így szól: „mondhatom, hogy olyan eledellel, mint nállunk csak a paraszt magyar él, itten az úgy nevezhető urak sem élnek, s mi az oka? csak az, mert oktalan, neveletlen, nincs fogalma a tisztességes, rendes életről.“

Ott szerzett ismerősei, a kelet folyton változó hatásai nem feledtetik az itthon maradt jó barátokat, kedves ismerősöket. Sokszor rendre veszi s mindenikről ír valami közösen átélt, valami kedves epizódot. Minden levelében kérdezősködik hogylétükről, családi állapotukról. Egyszer még tréfás versírásra is rászánta magát Zattler Miska kedvéért. Kéri Józsi barátját: mondja meg neki, hogy egyébaránt áldja meg az Isten jó egészséggel, hogy megemlékezett rólam és hallgassa meg, hogy milyen verset csináltam az újjaimmal számára:

„Ne ágálly felette Miska,
Hiszen tán nem vagy Zofista,
Hanem ama Calvinista,
Kivel nem játszik a macska,
Ámbár üres is a Cista
S még nem készült el a bricska.“

Egyik levelében odasugja Józsi barátjának, hogy meg akarja indítani közleményeit a kolozsvári lapban, de kéri, hogy „füleljen, hallgatódzék, mit mondanak róla, csak úgy folytatja, ha sikerül.

Irt-e ilyen közleményt? nem tudom, mástól sem hallottam; ő maga sem hivatkozott soha egyre sem. Lehet hogy a nagy nyilvánosságtól tartózkodó szerénysége, bátortalansága megállította kezében a tollat; pedig, leveleiből következtetve, értékes utleirással gazdagíthatta volna irodalmunkat.

Smyrnából több s tanulmányait közelebből érintő levelet is irhatott. Ezt mutatja Mikó Imre, grófnak hozzáintézett levele, melyben Ugron István, gondnok és Nagy Ferencz, tanár urakra hivatkozik, kik elvitték hozzá Décseynak egy pár levelét, „hol leírja jelen állapotát, s azzal együtt maga magát is — s ön iránt (írja Mikó) bizalmat, sőt ennél több valamit ébresztő körrajzát adja keleti utja végcéljának, törekedéseinek, reményeinek“.

A levél többi része mintegy visszatükröződése lehet a Décsey leveleinek, de főleg annak az alapgondolatnak és tervnek, amely szerint *ő keleti útja eredményeit bele akarta illeszteni az akkori magyar irodalmi viszonyokba s azoknak is, különösen a keleti nyelvek felhasználása révén, a magyar nyelv kitisztázását célzó munkájába.*

Kettőre figyelmezteti Décseyt. Első az önbizalom, az ernyedetlen kitartás, honfitársainak bizvást remélhető támogatása.

A második szó szerint így hangzik: „Nyelvünk kitisztázása, szabályok alá vonása, tudományos megállapítása kezdeményezve van az irodalom által. Két nagy párt kezd már is a nyelvi viták folytatói közül kibontakozni: egyik saját magából nyelvünkéből, másik egészen a rokon nyelvek u. m. lap, finn, szürjén, dakota, szóval az altaji nyelvek alapján, vagyis magunknak azok karjába vetése által kívánja a fennebbi célzt elérni — Nem különben a történet nyomozás is nagy mértékben foly hazánkban; különösen bölcsőnk, ázsiai létünk felől igyekeznek sokan az eddiginél valami bizonyosabbat megállítani; valamint a török részint foglalás, részint szövetség alatti idők történeteit is óhajtaná ez iskola, magunknak a török kutfőeknek nyomán, az eddiginél jobban megismerni, s azok segélyével saját hazai kutfőinket is felderíteni“.

„Mindezek, édes barátom, az ön keleten létét, kitüzött s általam örömmel értett hazafias és nemzeti fontossággal bíró célja minden áron elérésének szükségességét kézzelfoghatóvá teszik. Ide foglalhatom még iskoláink érdekét is, melyekben a zsidó, görög s általában a keleti nyelvek tanulása *Conditio sine qua non*-ná lett.“

Hogy Décsey ilyesmit forgatott fejében, mutatja az a leveleiben is említett körülmény, hogy a török nyelvet nagy kedvvel, fogékonyssággal és eredménynyel tanulta s el is sajátította, pedig ennek nincs szerepe sem az ő, sem az új szövetségi exegesisben. Látszik, hogy a gr. Mikó levelében említett célz munkálására hajlama is, tehetsége is volt. Hihető, hogy hajlamát, tehetségét érvényesítette volna, ha bele kerülhetett volna, a nyelvtisztítással foglalkozók táborába. Sorsa nem ide, hanem a papnevelés zászlója alá szólitotta. Még Smyrnában léte alatt 1857. aprilisében vette a

hivatalos értesítést az Erdélyi reformatusok Egyházi Főtanácsától, hogy a keleti nyelvek és exegetica theologia tanszékére tanárnak választották, „köteles szolgálai: br. Kemény Ferencz és Olasz Károly titoknak“ aláírással.

Állomását ugyanazon év őszén kellett volna elfoglalnia, de keleti útjából csak 1858. júliusában tért vissza. Néhány hónapot Konstantinápolyban (Stambulban) is töltött. A megválasztatásáról szóló értesítést követő júniusban már innen ír barátjainak. Stambulról nem nagy elragadtatással, sőt inkább megvetéssel beszél. Ott is „csak a betűk társaságára“ van utalva Megemlékszik az ott megtelepedett magyar emigránsokról is, de csak a Velics, meg a báró Orbán családot találja olyannak, „amely szerinte magas kivételt érdemel“ Kötelességérzetére és adott szavára jellemző onnan irt utolsó levelének ez a helye: „Hidd el, kedves Barátom, hogy repülnék én haza hozzátok és több jó embereimhez, hanem te tudod és ismered a jellemeiket, hogy azok még tréfából sem kívánnak hazudni; a kötelességnek egy tágíthatlan szent szava tart itt hát engem is, és gátol annyi és oly rég óta epedve várt örömk élvezetétől: ebbe bizva, ettől lelkesülve ne is féltés jó Barátom, mert mint a lantos király mondá: „ha a halál árnyékának völgyében járok is, nem félek, mert te Istenem velem vagy. — Ha pedig elhalok, Isten tetszése rajta! Mint a jó katona haltam el“.

Tudományos ismereteinek minden irányban való kiegészítését áhító vágya mindjárt hazatérte évében újabb tanulmányútra vezérelte. 1858. október végén az ellenkező irányba, nyugatra ment akadémiaira, először Göttingába. „Ott a Theológicumokra, mint leendő előadása tárgyaira és főleg annak exegeticiái felére adta magát. Hallgatta Ewald és Darner, tanárokat. Az 1859-ik év máj. végével tovább indult nyugatra. Megjárván Hamburgot, Edinburgot, egykori fiatal álmainak boldog honába, Amerikába vágyott, de részint az idő rövidsége, részint betegsége miatt célját nem valósíthatta. Kénytelen volt Edinburgból azon az uton, melyen odament, visszatérni.“ (Bethlen-koll. okmánytár 38). Betegsége miatt csak azon év novemberében fogott rendes előadásaihoz. 1862-ben a theológia hazajöttével ő is Enyedre került s itt működött nyugalomba vonulásáig, az 1880–81. iskolai év végéig.

Nyugalomba vonulásakor Décsey még csak 59 éves, egészséges ember volt, tehát szolgálhatott volna tovább is. És terjedelmes lemondó levelében mégis betegségét hozza fel visszavonulása okául. De nem teste, hanem lelke volt beteg, saját szavai szerint: „nem testem beteg, hanem lelkem van elfáradva.“ Ez a fáradtsága,

betegsége a régi és új irány összeütközéséből származott. Lelke mélyén vallott meggyőződése volt, hogy az új irány nem nekünk való, mert „a régi cultura“ ismertetésében elért eddigi eredményt is veszélyezteti. Ide vonatkozó szavai így hangzanak: „okát kívánom adni annak is, miért mondom oly csekélynek az eredményt ezen régi cultura mezején. Ennek oka, tapasztalásom szerint, nem annyira a tanárokbán, mint azon külföldről átplántált idegen rendszerben van, mit én nem azért nem szeretek, mert idegen, se nem azért, mert én mint orthodox vén tanító nem akarok többet tanulni, hanem csak azon egyszerű okból, mert nem a mi fejlettségi alapunkhoz, nem a mi viszonyainkhoz, nem a mi természetünkhöz való; nevezem pedig ezt a rendszert *tulhalmozottságnak, erőltetett érlelésnek*.“ Fejtegetéseinek általán az az alapgondolata, hogy a meglevő alapra csak annyit lehet építeni, amennyit megbír, vagy a fennforgó kérdésre alkalmazva: teológusainknak csak akkor lehetne a teológiai tudományokat olyan fokon és irányban tanítani, mint azt a külföldi s különösen német egyetemeken teszik, ha a felsőbb tudományok elsajátítására, megértésére szükséges alpműveltség is akkora és olyan irányu volna, mint ott. Az elv kétségtelenül igaz és megcáfолhatatlan. Más kérdés az, hogy talált-e az akkori viszonyokra, avagy nem? Ennek fejtegetésébe nem bocsátkozhatom; ez nem is lehet feladatomban, mert erre maga a lemondó levél sem jogosít, kegyelemem is azt parancsolja, hogy tiszteljem egykori tanárom másíthatatlan meggyőződését. Hiszen ma már az akkori küzdelem és ellentétek személyesítői is mind csendes emberek, együtt vannak a sir békítő nyugalomban. Akkor is volt egy kapocs, mely összefűzte őket: a szeretet. Erre célzott Décsey is ezen szavaival: „le kellene szállani arra a mezőre, ahol a kötelességek vezér fonálát félremagyarázhatatlanul megadta a szeretet egyik legbuzgóbb apostola ezen szavaiban: *Fiacskáim szeressétek egymást!*

A másik összekötő kapocs, mely feloldotta az ellentéteket: az intézet iránt érzett kötelesség és hála. Ezt Décsey, lemondó levelének utolsó szavaiban így fejezi ki: „a testvériség szent köteleméből kifolyólag fogadom, ígérem és szentül meg is fogom tartani, hogy míg lelkem testemben él, nem szünök meg honpolgári, nemzeti és hív hitsorsosi kötelességemnek eleget tenni — s ha amit hanyagságom vagy korlátoltságom miatt nemes anyaszkolánk iránt eddig elmulasztottam, majd éltem alkonyán ki fogom pótolni, azt a kölcsönt, mit a jó anyától vettem, legalább egy részben vissza fogom fizetni!“

És Décsey Károly ezt a szent fogadását megtartotta, beváltotta a szó legteljesebb értelmében. Egész készpénzvagytonát: 50415 koronát jótékony célokra hagyta. Hagyott a kolozsvári református kollégiumnak 10000, a nagyenyedinek 10000, a nagyenyedi református egyháznak 10000 koronát; továbbá az Erdély-részi magyar közművelődési egyesületnek, *kizárólag nagyenyedi kulturális célokra* szintén 10000 koronát. Nem feledkezett meg szülőhelyéről sem Végrendeletének idevonatkozó pontja így szól: „Adassék a bonyhai evangelium szerint reformált egyháznak, mint szülőföldem lelki anyjának 2000 korona.” Nagyenyed városának is hagyott 7415 koronát, hogy kamatait városi házi szegények felsegélésére fordítsák. Ezen kívül maradt vagyonára nézve általános örökösévé is a nagyenyedi református egyházat nevezte ki. Könyveinek, irományainak természetes örököse a Bethlen-kollégium.

Növeli ezen adományok erkölcsi értékét az a körülmény, hogy Décsey visszavonulásakor, egy fillérnyi évjáradékot, vagy nyugdíjat sem kért a kollégiumtól. Önzetlenségét az igazgatótanács hozzá intézett elismerő irata külön is kiemeli: „kedves kötelességének tartja.. hogy hosszas szolgálataiért, az egyházi és iskolai ügyekben tanusított hű és sikeres fáradozásaiért egyhangu elismerését nyilvánítsa és megköszönje azon jóindulatu gondoskodását, melynélfogva a tekintetes Tanár urat jogosan megillető nyugdíjat nem élvezve, s arra igényt nem tartva, a főiskola anyagi gyarapodásában, közvetlen szolgálata után is, oly nemes lelkűen befolyni igyekszik.” Décsey egész vagyonát tanári fizetéséből gyűjtötte. Tiszteletesen, de egyszerűen, takarékosan élt, családot nem alapított. Ez tette lehetővé, hogy minden mellékfoglalkozás nélkül, ilyen, aránylag, tekintélyes vagyont gyűjtsön arra a már szolgálata idejében is emlegetett célra, melyet élete utolsó napjaiban végső akaratával szentesített.

Van neki még egy végrendelete, melyet könyvei között találtam meg ily czimen:

Végrendeleti jegyzések:

„Azt hiszem Isten és józan ész egyaránt feljogosítanak arra, hogy kinek hazája nincs, keressen szerezzen magának! Én így kerestem a magamét, akiknek hazájukat apjaik hagyták, ügyeljenek, el ne veszítsék.

Nemzetiségét, vallásfelekezetét megtagadni valakinek léha bűnül rovom fel! De ha mégis ennek megtagadása bérén is valaki képes

telyes hazafiui, (polgári) szabadságot biztosítani magának, akkor az utóbbit válassza.

Ha papnak feleskettek, és pedig egész éltedre, nem esel kárhozat alá, ha későbbi meggyőződésedet követve, elveted is a palástot; csak hű keresztyénnek, igaz hazafinak maradj, mert minden hű keresztyén és igaz hazafi hivebb pap lehet a felszentelt palástos papnál.

Soha dicsőségre, rangra, vagyonra ne vágyj, mert ha ezekre vágysz, soha se Istennel, se lelkeddel, se a világgal tisztába nem jöhetsz, vágyj tehát belbecsre, Igazságérzetre, érdemlett nyugalomra és a való szabadságra; ne félj! ha ezekre vágyol, magaddal mindig tisztába léssz, s még halálod óráján is számot adhatsz Istenednek, lelkednek, s a világnak; ekkor bátran halhatsz meg.

A hazára nézve így kiáltok fel Columbussal! Édes remény, egy boldogabb haza, egy szebb létel iránt! Ám ostromoljon a gyáva félszegség és hiu észfitogtatás, én szívemhez szoritalak, mind boldogítóját életemnek, s vigasztalómat ösvényem tövissei között.

Csak arra kértem mindig az igazságos Istent, hogy engedje meg nekem azt a végső vigasztalást, hogy legalább tetemeim nyughassanak oly földben, melyet gyáva önkény és pulya irigység nem vetkeztetett ki eredeti rendeltetéséből, természetes szentségéből, szóval, hogy ne halhassak meg bitang földön.

Nyugalomba vonulása után még 25 évet élt teljes visszavonultságban, mondhatni, remeteségben. Megtörtént, hogy 10 évig egyszer sem mozdult ki lakása udvaráról. Kiszakadt az emberi társadalomból, de a világtól még sem maradt el. Tudományos szaklapokat és napilapokat is járatott. Régi könyveiből, multba merengő lelkéből visszaidézgette eltemetett álmait, élete első, teremő részének mohos emlékeit, ujságával, folyóirataival s egy-egy odatévedő, belátogató ismerőseivel folytatott beszélgetés rendjén belekapcsolta életét a jelen idők folyamataiba. Így jutott el az örök nyugalomba 1906. márczius 7-dik napján.

Ezekben el is mondtam volna legnagyobb és legélesebb vonásait annak a képnek, melyben Décsey Károly emlékezetét akartam előtökbe tánni. De úgy érzem, hogy hiányos volna a kép, ha nem mondanék valamit külső megjelenéséről s arról az egységről, mely külsője és lelki világa közt vala. Mondhatom, hogy feladatomban ez a legnehezebb része. Hiszen szavakkal sohasem lehet eléggé hű képet festeni. De mégis megkísértem.

Ha láttatok földre szegzett szemekkel, lassú, kimért lépések-

kel járó, sem jobbra, sem balra nem néző embereket, kiknek belső, lelki világok sem az arczon, sem a mozdulatokban nem árulja el magát s fölvetődő tekintetükben legfennebb a csendes megadás, a rejtett érzelmek tükröződnek, ha láttatok szerény külső, gondolatokba mélyedt embereket, akik a külső világ mozgalmával nem törődve haladnak el közöttetek s ti mégis önkénytelenül vonzódtok hozzájuk, mert érzitek lelkének áttörő melegét, mert úgy tetszik nektek, hogy belső világa tele van a legszebb képekkel, a legnemesebb tartalommal, tiszta, önzetlen emberszere-tettel: akkor megtudjátok alkotni Décsey Károly képét külső megjelenésében is.

Akik a könyvek könyvét forgatták, akik képzeletükben meg-meg fordulnak a Jordán vize, a Genezareth tava mellett, akik megízlelték Gileád balzsamát, akik megértették a próféták ihletett szavát, akik ismerik a Jehova népének sok százados küzdelmeit, akik látják a Sinai hegyen Mózeszt, akik hallják az Úr szavait az égő csipkebokorban, akik meglátják az Úrnak gondviselő kezét a nemzetek történetében, akik egy örök küzdelemre hívott nép minden fájdalját, szenvedését vagy örömét be tudják fogadni lelkükbe: azok bepillantottak a Décsey Károly lelki világába is.

Előbb Kolozsvárt, majd Nagyenyeden 22 éven át vala hivatott hirdetőjük azoknak az örök igazságoknak, isteni és emberi eszméknek, melyeket lelke a két testamentumból s szülőföldjükből szívott magába, kicsiszolva nyugalat tudósainak gyémántköszörtűjén. A bibliás fejedelmek féltett kincsének, a Bethlen-kollégiumnak kapui 21-szer nyitak meg, hogy kibocsássák az ő lelkétől termékenyült ifju papokat az ige hirdetésére, hogy átplántálják mesterük lelkét annak a népnek szívébe, melyet annyira szeretett, hogy szervezzék a királyi papságot. Szerette „az ő vérének nemzetét“, szerette az „ő édes jó embereit“, kiknek lelkébe csepegtette legszentebb hitét: hogy az urnak van még egy választott népe, a magyar a kire épen olyan sok megpróbáltatást mért, de sohasem sujtotta le annyira, hogy föl ne emelte volna. „Ő nagy, nagy az Úr irgalma, kegyelme, szeretete! — Lábunkat kiveszi a törből, — könyeinket tömlőbe szedi, — a nyomorultnak perét felveszi, — eltöröl minden könyhullatást; szorongattatását el nem nézheti, — hogyha lesujt, föl is emel, — megtart eget, földet a benne valókkal, embert, barmot fegyveres erő nélkül is (I. Sám. 17, 41.). „Ugy, ugy édes jó embereim, a biblia, az Istenben vetett bizodalom a mi legerősebb fegyverünk. Nyugodjunk meg rajta! „Mert nem érti az ember a bölcs Istennek csodálatos utait, de azért igazak. — Azon egy sze-

rencsét adja a jónak és gonosznak, — sokszor a gonoszok boldogulnak, — békében vagynak az istentelenek. — De nem kell a gonoszok szerencséjét irigyelni. Az Úr lelke a tökéletest úgy, mint a gonoszat megemésztí, — kivágja az igazat és hitetlent, — a választottakért megrövidíttetnek az igazság napjai.“

Épen oly kedvvel és kifogyhatatlan bőségben idézte a classicusok szép és velős mondásait, főleg azokat, melyekben bibliai gondolatokat talált.

Sokszor elvezette egyszerű beszédében tanítványait a próféták hazájába, fölvezette a Sion hegyére, mondván: „Jertek el, beszéljük meg Sionban a mi Urunk Istenünknek dolgát!“

Kedves ifjak! Azok az igék, melyeket én idéztem, csak utóhangjai azoknak, melyek egykor az ő ajkán hangzottak el. Kiszedtem az emlékezet segítségével az ő lelke kincstárából, áthoztam a mult ködéből, hogy ti is halljátok, a szellemi unokák. Hiszen a gondolat, az eszme nem vész el, hanem átszáll egyik nemzedékről a másikra, állandóan megtartva termékenyítő erejét. Mi is a Sion hegyén vagyunk, mi is a mi Urunk Istenünknek dolgát beszéljük, mikor felidézzük egyik hűséges szolgájának emlékezetét, kinek ajkairól mintha fülünkbe csendülnének a zsoltár-író szavai: „parancsolja az Ur, hogy ott legyen áldás és élet mind örökké! (Solt. 133, 3).

Áldás, élet csak úgy lehet itt a mi honunkban, ha Sionnak fiait ugyanazok a gondolatok és irányeszmék vezérlik, melyek a Décsey Károly lelkét uralták; ha kitüzött célunk keresésében vissza nem riadunk semmiféle küzdelemtől; ha egyenesség, nyíltság, rendületlen hűség vezeti minden lépésünket; ha szeretjük hazánkat, nemzetünket, egyházunkat, embertársainkat s abból, amit munkánk után Isten adott, áldozni is tudunk értök. Ebből áll az ő erkölcsi hagyatéka számunkra. Fogadjuk el s tegyük be lelkünk kincstárába, oda a Sion többi áldottainak nemes emlékezete mellé az ő búcsúszavával: „Fiacskáim szeressétek egymást!“

Fogarasi Albert.

Herepey Károly.

Méltóságos Elöljáróság!

Nemes Ifjúság!

Mélyen tisztelt Ünneplő Közönség!

Amint borús szemem a messzi multba visszatekint, egy kép tűnik elém. Már őszebe vegyülő tanár vezeti tanítványait lelkes magyarázatok közepette a Detonatára fel. A magaslaton vannak, felséges látókép tárul fel szemeik előtt, s míg a tanítványok serege mintegy megbűvölve áll a természet szépségétől, a tanár ajkára a természet szépségei iránti rajongó lelkesedése e szavakat adja: „Oh dicső természet fogadj kebeledbe!”

A természet titkainak ez ihletett magyarázója, kinek lelke teljesen összeolvadt a természettel, kollégiumunk feledhetetlen tanára: Herepey Károly volt, kit a „dicső természet” hosszú-hosszu idők multával fogadott kebelébe, az elmúlt, 1906. év nov. 18-án. Vele sirba szállt az utolsó ama nagyok és dicsőek közül, kik intézetünket az 1848/49-ben ért romlás után újra felépítették. Intézetünk nagyjainak pantheonjában az ő alakját is fel kell állítanunk. E kötelesség reám hárult. Alakjának minél teljesebb kiképzésére ösztönöz, mint volt tanítványát, soha el nem múló hálám, kötelez, mint volt tanártársát, iránta mindenha érzett, őszinte szivemből fakadt mély tiszteletem. Vajha érzelmeim hevében sikerülne minél teljesebb alakjában szemeitek elé varázsolni!

Herepey Károly Alsófehérvármegyében, Buzásbocsárdon született 1817-ben, szeptember 1-én, ép azon az „ominozus”^{*} napon, melyen Ferencz „császár” Nagyenyeden járt.

Az élénk temperamentumu, kiváló emlékező tehetségű ifjú a gimnáziumi és bölcsészeti tanfolyamot a „kis német” osztálytól kezdve mindvégig a legelső között kollégiumunkban végezte. Kollégiumunk messzi földön híres tanára Zeyk Miklós ébresztette fel

^{*} L. P. Szathmári Károlyhoz irt levelét.

benne a természettudományok iránti meleg érdeklődést, Zeyk Miklós oltotta bele a természet titkai megismerésének olthatatlan vágyát. Szász Károly hatása alatt gyult fel kebelében a szabadság és hazaszeretet Veszta lángja, mely ép oly lánggal és hévvel lobbogott lelkében élte alkonyán, mint ifjú kora hajnalán.

Igy felszerelve iratkozott be a selmeczi bányászati és erdészeti akadémiára. Mikor visszaemlékezéseinek harmatával szemében kollégiumunktól, gyermekreményeinek, ifjúkori ábrándjainak helyétől bucsút vett, koránt sem álmodott arról, hogy őt a Sors nem arra hívta el, hogy csillogó aranyat és ezüstöt hozzon Napfényre a Föld mélyéből, hanem arra, hogy az egymást felváltó ifjú nemzedék szellemi világát oly kincsekkel gazdagítsa, melyeket a lopók el nem vihetnek, a rozsdá meg nem emészt.

Akadémiai tanulmányainak befejeztével alig kezdette meg életpályáját, mint a zalathnai bányahivatal tisztviselője, már is következtek a lélek cserélő idők. Felhangzott a magyar szabadság és önvédelmi harcz harsonája, hívó szózata el-behatolt a bányák üregébe is, s akinek csak érző lelke s ép teste volt, sietett a haza és a szent szabadság oltalmára. Herepey Károly is az első hívó szóra az éket és kalapácsot karddal cseréli fel s a haza védőrei sorába áll lobogó lelkesedéssel s ajakán a harczra buzdító dallal:

Egy ezred év dobbanását
Érezem,
Reng fölötte, reng alatta
A szívem.
Egy ezrednek üdve, átka
Hívnak fel,
Hogy mi rajta, szeny, mocsok volt
Mossuk el.

S a szabadságharcz dicsőséggel teljes munkájából kivette a maga részét mint honvédtüzér, majd mint utász hadnagy, nemcsak fizikai, hanem szellemi erélyével is szolgálva annak magasztos céljait. A borgóprundi csatában sebet kap, 8 hétig fekszik, s az isteni gondviselés így tartja őt vissza a végzetes segesvári csatától, ez által menti meg őt kollégiumunknak, és a hazai közművelődésnek.

Amire felépül, a szabadságharcz életereje már kimerülően, utolsót lobban. Dévánál Herepey Károly is leteszi a fegyvert. Mi történt ezután széles e hazában? Ezrek nyögése . . . lánczok gyász csűrrenése . . . „bujt az üldözött“ Herepey Károly is féleven át bujdokolt, míg 1850-ben ifjabb Pataki József házában biztos révbe jutott. Itt működött mint nevelő egész 1854-ig. A tüzeslelkű, széles

látóköri, alapos szaktudással rendelkező nevelő csakhamar ismeretes lett Kolozsvár tanügyi köreibben. Kollégiumunk Kolozsvárt székelő Elöljáróságának, különösen pedig intézetünk főgondnokának, szervatorának, Gróf Mikó Imrének figyelme feléje fordult, s az 1854/5 iskolai évre a természettudományok szaktanítójának hívta meg a teljes Elöljáróság.

Kollégiumunk főhatóságainak mindenha az volt a törekvésük, hogy legjobb tájékozódásuk szerint intézetünkhöz édesgessék a szellemi tőkét. E célra leghatalmasabb vonzóerejük volt az, hogy módjukban állott a tanári állást megbecsülni úgy tisztán anyagi, mint magasabb, erkölcsi szempontokban.

Érezték azt, hogy valamint a növényzet dús fejlődése megkivánja a hőmérséklet bizonyos fokát, úgy a tanári állás részére is kell biztosítani az anyagi jólét bizonyos mértékét, tudták azt, hogy akit az anyagi gondok terhe nyom, nem igen léphet derült homlokkal az ifjúság körébe, bajosan áraszthatja maga körül a lelki vidámság derűjét, mely egyik életető eleme az ifjúság sikeres nevelésének és oktatásának.

Fájdalom! 1848—1849 után, ép az 1850-es években kollégiumunk Elöljárósága megközelítőleg sem birta tanárai részére biztosítani az anyagi jólét ama mértékét, melyet tanárai 1848 előtt élveztek. Mert hisz' kollégiumunk künn levő tőkepénzei részint elvesztek, részint kétes követelésekké váltak, s azoknak is, kik elismerték tartozásuk fennállását, a kamatok fizetésére nem volt anyagi erejük. A házilag kezelt ingatlan birtokok gazdag 400.000 koronát meghaladó felszereléseit elseperte a szabadságharcz dúló vihora. A jobbágy munkás kezét pedig szabaddá tette a kor szelleme, de a boszút lihegő hatalom a vesztett úrbériségek ellenértékét nagy huzavonával, részletekben, hosszú évek multával utalta ki.

Ha intézetünk anyagi erőforrásai el is valának dugulva, de fennmaradt a maga teljességében sokkal hatalmasabb vonzó ereje, a tanári állás ama függetlensége, mely szentegyházunk szabadelvű intézményeinek szervezetéből táplálkozott. Kollégiumaink széleskörű autonómiaja még az elnyomatás napjaiban is a tanárt, kire kis-koruk vezetése van bízva, felruházta a nagykorúság jogával és terhével; ez autonomia tette lehetővé, hogy a tanár, kinek hivatása szabad, férfias nemzedéket nevelni, önmagát érezze szabadnak; az autonomia a tanárnak, kinek a nevelés szent ügye harczában, nemcsak szaktudását, hanem a művész, a költő ihlettségét, lelkesedését kell bele vinnie, nem irt elő kitaposott ösvényeket, nem tette a tanár munkáját lélekölő gépiessé, nem tette magát a tanárt

a műveltség harczában közkatonává, hanem a csapat vezér tisztét ruházta reá a megillető önállósággal és felelősséggel.

Herepey Károlyt is alma materünk iránt érzett forró szeretetén, mély ragaszkodásán kívül, inkább a tanári állás e független volta beszélte reá az előjáróság meghívásának elfogadására, mint az anyagi javadalom; mely kollégiumunk anyagi erejéhez mérten évenként 300 pengő frt vala.

Érzékeny lelkén, midőn 1854-ben intézetünk küszöbét átlépte, hogy mint tanár, kié a jövő nemzedék világa, állását elfoglalja, mély, keserű, földre sujtó fájdalom viharzott át. Az udvar, hol gyermekjátékait játszá, romokkal tele; a lakoszoba, hol ifjúsága ábrándjait álmodá, fedetlen pusztá rom; a könyvtár, melyből szellemi táplálékát meríté, széthordva, szétszórva; a természetiek gazdag gyűjteményeiből, melyeknek kincsei a természet iránti rajongó szeretetet ébreszték fel fogékony lelkében, sehol semmi. De csüggedést nem ismerő lelkében a fájdalom vihara csakhamar elült, a jövőben vetett remény hite, öröme váltá fel azt. Elszánt akarattal, lelkének egész erélyével veté kezét a munkára. Egy évi odaadó, lelkes munkájával meggyőzte kollégiumunk Előjáróságát, hogy benne a természettudományok szakavatott, szózatossá ajsku, ihletett apostolatát nyerte meg intézetünk számára.

S a helybeli Előjáróság felismerve Herepey Károly szellemi értékének nagyságát, elhatározta, hogy többre hívja el; 115—1855. és ismételten 170—1855. számú határozatával felir a mlgs Egyházi Főtanács-hoz a következő méltányló szavakkal: „oskolánk java ellen tennénk, ha egy sikeres tanításáról annyira ismert tanítól, mint Herepey Károly nem akarnánk oskolánkhoz kötni“ s kérte, hogy őt segéd-tanárul ismerje el. Az Egyházi főtanács az Előjáróság ismételt felterjesztésének 15—1856. számú leiratában helyet adott. Azonban ez által Herepey Károlynak nemcsak javadalma, hanem jog-, és ennek ellenértéke fejében munka és felelősség köre is nagyobb lett, mert az Előjáróság a főhatóság intézkedését örömmel véve tudomásul, egyszersmind őt az Előjáróság és tanári gyűlések tagjául is meghívja, és a nagy munkával és felelősséggel teljes előjárósági jegyzői tisztet vállaira rakja, s azt csak 1860. márczius 14-én veszi le róla.

Amint a rideg abszolutismus ereje mindinkább hanyatlott, s Egyházkerületünk is 10 évi nyomasztó bilincseitől megszabadult, régi jogaiba visszahelyezkedett, az Egyház veteményes kertjeire, a kollégiumok ügyeire fordítá figyelmét. S Gáspár János kollé-

giumunk tanárának, országos hírű paedagogusnak javaslata szerint megállapította azok tanügyi „Szervezetét“.

E nagy tanulmánynyal, mély paedagogiai belátással készült „szervezeti javaslat“ tekintetbe vette kollégiumaink sajátos nemzeti misszióját, történelmi multját, de a mellett meghódolt a haladó kor igényei előtt is, s a természettudományoknak a gimnázium és bölcselemi tanfolyam keretében biztosítá az őket méltán megillető helyet, Széles látókörű alkotói belátták azt, amit Faraday 2 évvel később oly szépen fejez ki, hogy a „természettudományok a szellem pompás iskolája“, mert „ama törvények mellett, melyeknek a teremő minden teremőtt lényt alávetett, s az anyagnak és az anyagerőinek egysége, változhatatlansága mellett az értelem nevelésére jobb iskola nem lehetséges“.

Az életbe léptetett új szervezet maga után vonta a mennyiségtan-vegytani tanszék felállítását, melyre 1863-ban rendes tanárként Herepey Károly lön megválasztva; állását, 10 évi derekas munka jutalmát, 1864-ben szeptember 1-én foglalta el.

Lett tehát Bethlen-főiskolai tanár; negyvenkét évre terjedett tanári pályáján: tanított, kivette a maga oroszán részét a kollégium jószágai kezelésének terhes munkájából; újra teremőtt két nagy gyűjteményt: a régiség, és az ásvány, közet és kövület tárt.

Herepey Károly ott, ahol a munkát kiszabták, mindég jelen volt; ahol a jutalmakat osztogatták, onnan rendesen elkésett. A reá kirótt munkát huzódozás nélkül elfogadta. Tanította a természettudományok minden ágát, a mennyiségtant és a magyarirodalmat.

A magyarirodalom történetét kollégiumunk történetének ama nevezetes időpontjában kezdé tanítani, amikor teljes gimnáziummá egészült ki, az 1857/8. iskolai évben. E nehéz időben, mikor magát az elnyomott magyarnak még kisírni sem volt szabad, e szakjától távol eső tudományt alaposan és sikerrel tanítja. Költői szárnyalású lélkét a multak dicsőségét zengő, a jövő reményével biztató, hon-szerelmet dicsőítő költők és írók felhangolák; áradozó lelkesedéssel adja elő életők történetét, pályájok futását. Lelkes előadásai nem kis mértékben járultak hozzá ahhoz, hogy mindjárt az első évben VIII. osztályos tanítványai az ő elnöklése, vezetése alatt önképző kört alakitnak, mely csirája lön a lassanként kiegészült kollégium összes ifjúsága önképzőkörének.

A mennyiségtant és mértant a középfokon: a gimnázium IV—VI-ik osztályaiban tanította. Annak anyaga felett az utolsó betűig, vonásig teljesen rendelkezett. Módszere a mennyiségtan szellemének megfelelően tisztán deduktív volt. Szabatos definíciókból

kiindulva, az egy egészet alkotó fejezetet, vagy részletet egy ízben, megszakítás nélkül, néha több órán át magyarázott el. Hosszabb levezetéseknel mintegy ragadta benső heve, mintha mozgékony lelke ujjaiába költözött volna, oly gyors ütemre pattogott kezében a kréta. A levezetés után örömtől sugárzó arczzal fordult az osztály felé, mondván: „A mint láthatjátok, állitmányom be van bizonyítva!” Elméleti levezetésének támogatására, megvilágítására, begyakorlására bámulatraméltó emlékező tehetségének gazdag tárházából mindig alkalmas, odaillő példát hozott elő.

Khémiai előadásai is, a felvett tankönyvek rendszere s még inkább a szűkre szabott idő miatt szintén a deduktív módszer felé hajolt; de gondja volt arra, hogy előadásait kísérletekkel világítsa meg; kísérleteit nagy gonddal készítette elő; alig volt rá eset, hogy azok ne sikerültek volna, egy-egy meglepő kísérlete valóságos lelki gyönyörrel, mondhatjuk büszkeséggel töltötte el. Méltán. Mert még ott is, hol teljesen felszerelt szertár, kellő segédlet, világító gáz és vízvezeték áll a kísérleti tudományokat tanító rendelkezésére, nem csekély gondot ad az előadónak a kísérletek berendezése. Szertárának felszerelése messzi mögötte maradt még a legszerényebb igényeknek is; még hely sem volt, a hová el lehetett volna eszközeit helyezni. A szükséges üveg munkákat gyarló borszesz lángokkal kellett végeznie, ugyancsak ily lángok állottak rendelkezésére a főzés és hevítésnél. A lassu hevítést egy gyarló szén szélkemencze szolgáltatta, mely füstjével a tüdőt fojtja, a szemet emésztí vala, khémiai tüzhelyről szó sem volt, sem segítségéről, mindezek miatt nem jött panasz ajkaira, nem zaklatta terjedelmes memorándumokkal az Előljáróságot, hanem az adott viszonyok között tette a lehető legjobbat. S mikor csodálkozunk vala a felett, hogy a laboratoriumi munkálatok mindenikét ő végzi, mosolyogva felelte: „Magad uram, ha szolgád nincs!” Mind-e mostoha körülmények daczára kollégiumunkban évtizedeken át tényleg csak ő szolgált a kísérleti oktatást.

Ugy a mathézisben, mint bármely más tárgyban, csak nagyobb, egy egészet képező részeket eltanítása után kerite sort a számonkérésre. Ez eljárásának a gyengébbek, kevésbé szorgalmasak szempontjából meg volt a maga hátránya, de másfelől a kiválóbbakra, tehetségesebbekre nézve meg volt a maga előnye. Ez utóbbiak a magyarázatban megkapták a teljes áttekintést, melynek vezetése mellett az anyag részletes feldolgozását, begyakorlását önerejükön el tudták végezni, el kellett végezniök, ami nemcsak a tanulók önbizalmát ébreszti fel, de az egyetlen módja a

mathematikai tudományok biztos elsajátításának. A gyengébbek pedig rekompenzációt nyertek jó szíve sugallta azon eljárásában, hogy a nehezebb, hosszabb levezetések, különösen azokat, melyek a gimnáziumi tananyag és a felsőbb analízis határvonalait érinték, nem követelte meg tőlük s őszinte lelke ezt nyíltan ki is jelenté nekik.

A jobb tanulóktól megkövetelte, hogy a feleletük ép oly hévvel, tűzzel legyen teljes, mint az ő előadása, a kréta kezükben ép úgy pattogjon, mint az övében, egy-egy ily sikerült felelet mély lelki örömmel tölté el; ellenben a gyengébbek nem sikerült feleletei borongós hangulatba ejték a felelők és a közös édes haza jövője fölött; de az egyenességet szerető, csak a munkát becsülő lelke teljes haragja sujtott le azokra, kik deákos csinnnyel igyekezettek tudatlanságukat takargatni, s munka nélkül érdembérhez jutni, e harag néha elementáris erővel tört ki, de mégis csak olyan volt, mint az átfutó nyári záporosó vihara, mely után osztja az áldást-hozó Nap fényét, melegét, s a kizajlott felhőkön feltűnik a kiengesztelődés, a béke íve.

Tanítványaival nem csak a tanterem falai között foglalkozott, hanem viszonyaik iránt érdeklődött azon kívül is, még akkor is, mikor keze alól kikerültek, sőt azután is, mikor már az intézetből kiléptek. Velök való érintkezése közvetlen, szívélyes, meleg volt, s épen ez által hatott döntőleg annyi számos tanítványa pályaválasztására.

Át volt hatva annak a tudatától, hogy a dicső természet megismerése csak közvetlen szemlélet útján lehetséges, e nélkül a legékesebb magyarázat is csak kiáltó szó a pusztában. Nemes elhatározással veté tehát kezét a munkára, hogy azt a két gyűjteményt, melyet másfél század békés munkája hangya szorgalommal összegyűjtött, de a melyet a szabadságharcz vihara szétszórt, megsemmisített, újra teremtsen. Első gondja volt, hogy a régi gyűjtemények egyes, értékesebb, jellegzetes darabjainak hollétét felkutassa. Már segédtanárságának első évében 1856-ban, a régiségtár legértékesebb darabját: Kemény Simonnak „a magyar Codrusnak“ vas-sisakját, melyet vandal kezek a Muzsák oltáráról elraboltak, ismét visszaszerző Rendes tanárrá választását azon tényével hálálja meg, hogy saját 1000 darabból álló geológiai gyűjteményét nemzeti közkinccsé teszi, kollégiumunknak ajándékozza. A pihenésre szánt napokon tanítványaival, vagy egyedül kimegy a szabad természetbe, elbejárja szülőföldjének minden zege-zugát; itt ásványt tör, ott a televény mélyéből őskori állatok és növények maradványait hozza

napfényre, amott sirokat bont fel, melyeknek rejtett kincsei a rég letűnt idők miveltségére vetnek fényt. Nemcsak fizikai-, hanem szellemének helyzeti erélyét is értékesíti a gyűjtemények gyarapítására. Felhasználja széleskörű ismeretségét, volt tanítványainak intézetünk iránti háláját, kéri, buzdítja, lelkesíti, hogy hozzák meg áldozatukat a mivelődés oltárára. Bevonja munkakörébe az egyes jellegzetes vidékek analfabéta népét, példás türelemmel kioktatja, megnyeri bizalmát.

Nemcsak ahhoz értett, hogy mikép kell a gyűjtési kedvet felkelteni, hanem ahhoz is, hogyan kell azt ébren tartani. Mindenkitől, még a legkisebb tanulótól is ép úgy, mint a miveletlen nép egyéneitől is, elfogadta a még oly értéktelen tárgyat is, amazt dicsérrettel buzdította a gyűjtésre, emezzel szóba állott, kitudakolta, hogy a behozott tárgyat, hol, minő körülmények között kapta, de nemcsak jó szóval, hanem pénzbeli jutalommal is biztosította azt, hogy jövőben az értékes tárgyat is behozza. Ily módon sikerült létrehoznia ama két gyűjteményt, mely nemcsak kollégiumunk növendék serege, hanem a szaktudósok sora előtt is bevilágítja a természet fenséges templomának előcsarnokait, elűzi a rég letűnt idők sötét éjszakáját. Tanubizonyossága ennek az, hogy a muzeumok és könyvtárak országos felügyelősége sietett a régiségtárt állami dotáció kiutalásával nyilvánossá tenni; tanubizonyosság reá az, hogy gyűjteményében a természeti kincsek sorában olyanok is vannak, melyeket a tudósvilág csak az ő fáradságot nem ismerő buzgalma folytán ismert meg; s ez iránti érdemeinek méltánylásául adta Koch Antal, a budapesti egyetem tudós tanára egyik kövületnek a „Clypeasster Herepeii“, egy másiknak pedig Pálffy Mór tudós geologus a: „Cerithium Herepeii“ nevet.

Azonban e kincseket nemcsak garmadába hordotta, hanem az egyes darabokat meghatározta, leltározta, rendezte. Össze is volt forrva lelke e két gyűjteménnyel; 1896-ban történt nyugalomba vonulása után is érdeklődött azok iránt, értékesebb gyarapodásaikat megtekintette, s a felügyelő-tanárt emlékezetének dús tárházából tanácscsal, útbaigazítással látta el.

Kirándulásaira nemcsak a gyűjtő szenvedélyét viszi magával, hanem a természettudós éles megfigyelő, bonczoló, kombináló, nyomon járó ítélő tehetségét; úgy hogy reá nézve hatványozott mértékben illik az a mondása, melyet a hirneves ausztráliai utazó, volt tanítványa: Fenichel Sámuel emlékünnepe alkalmával irt, hogy „őt érzéke a hatodik érzékbe, a világos látás érzékébe összpontosult“. Kirándulásain a szaktudományában kiváló képzettségű geologussal

a széles látókörű, rengeteg ismeret felett rendelkező arkheologus társul. Mindezekről fényes tanúbizonyságot tesznek irodalmi dolgozatai. Első munkája „Geologiai és paleontologiai ismertetés Erdély azon részéről, mely a keleti hosszúság $41-41\frac{2}{3}$ és az északi szélesség $46-46\frac{1}{4}$ foka között fekszik“, melyet tanári székfoglalójaképpen a magyar orvosok és természettudósok 1865-ben tartott X-ik nagy gyűlésén olvasott fel; s mely magvát képezi főmunkájának, mely Alsófehérmegye monografiájának I. kötete következő fejezeteiben: „A domborzati viszonyok részletes leírása, tekintettel a földrajzi átalakulásra“

„A nyugati szűkebb körű érczhegységek, az eruptív kőzetek terepe.“

„Földtani bevezetés a vármegye vízrendszere alakulásáról.“

„Alsófehérvármegye nevezetesebb tipikus kőzeteinek rövid leírása.“

„Alsófehérvármegye földtani leírása.“

„Alsófehérvármegye területén előforduló ásványok“ van megírva nagy tudással, kiváló gonddal. Munkájában tekintettel volt arra, hogy nem tisztán szakértők számára írja; ép azért a vonatkozó tudományágak alapismereteit is közli. Erre nézve két utat választ. Egyszer, pl. a domborzati viszonyok ismertetésénél, egy jellegzetes hegycsomópontból indul ki, s úgy intézi leírásait, hogy az illető tárgykörrel egyidejűleg a vonatkozó tudományág alapfogalmait, elnevezéseit is megismerjük. Máskor előre bocsátja azokat, mint „Alsófehérmegye földtani leírása“ című fejezetben, s azután világítja meg a tények szakszerű leírásával, részletesen kimutatva, hogy Földünk fejlődésének egyes korait jellemző rétegek, alakulatok vármegyénk területén hol, minő viszonyok között fordulnak elő. Ha vezető elvül elfogadjuk azt, hogy csak oly tudós könyvét olvassuk, ki a tudományt előbbvitte, akkor Herepey Károly e műve, melyben szülőmegyéje iránti háláját rója le, érdemes a tanulmányozásra. Legyen elég e tekintetben rámutatnom arra, hogy megyénk területén a Gyulafehérvár közelében levő Mammut-hegytől délnyugotra, a Maros jobb partján elterülő vidéken az ugynevezett turon-senoni, gosau képződményt legelőször ő tárja fel és írja le a „Monografiában“, melynek jellemző kövülete az a szép palma-lenyomat, mely a gyűjteménynek ékessége.

Leírásainál figyelmét a legkisebb mozzanat sem kerüli ki, a látott alakzatokat összeveti a más vidéken találtakkal, megegyező vagy eltérő, összetartozó vagy külön álló voltukat, tényeken alapuló indukcióval, biztos ítélettel állapítja meg.

Ha az illető vidéket ásvány, kőzet és földtani szempontból leírta, nyomban előtérbe lép az archeologus is. Ha az oláhlapádi ref. egyház erdeje alatti Lajtamész kőbányát megfigyelte, a történész okot kutató tehetségével felveti a kérdést, kik, mikor voltak e bánya művelői? A kérdésre írott emlékek hiányában a geologussal adatja meg a feleletet, rámutatva arra, hogy a nagyenyedi vár és a várban levő nagy templom koczka kővei s az azokba zárt kővületek megegyeznek a bánya Lajta mészkőzeteivel, tehát ennek feltárása összeesik a szászok Nagyenyedre való településével, véleményét a közlekedési viszonyokkal is támogatja. Ha a Lajtamész csapását kutatva felér a Szirb hegyre, itt nemcsak annak ismértelt felszínre bukkanása vonja magára figyelmét, hanem annak egy pár koczkája azon sejtelmet keltik fel benne, mintha azok áldozati oltáru! szolgáltak volna, s hogy sejtelmének valószínűségéről meggyőződjkék, feltárja azok környezetét, s a napfényre került edény- és csontmaradványok tanubizonytságot tesznek mellette.

Ugy geologiai, mint arkheologiai értekezéseit jellemzik, hogy gondolatmenetük logikus, stílusuk tárgyyszerű, magyaros, hangjuk emelkedett, szónokias.

A tanítás, a tanítás eszközeinek előteremtése, szaktudományának, az óriási léptekkel haladó khémiának, melynek elméleti részei ép az ő korában alakultak ki, figyelemmel kísérése, a föld és régiségtannal való intenzív foglalkozás, még nem töltötték ki működési körét, mert mint Dr. Kovács Ödön írja: „Egy professzorra, főleg erdélyi reformált egyházunkban úgy az ősi hagyomány, mint a fennálló sajátságos egyházi helyzet sokféle és egyaránt nagy fontosságu feladat végzésének kötelességét rója“ Nevezetesen: „az intézet anyagi háztartásában teljesítenie kell a gazda, a felügyelő, az ellenőr szerepét, s jaj annak az intézménynek, melynél az alól vagy a professzor kivonja magát, vagy a professzort felmentik“.

Kollégiumunk hírneves theologiai professzora e nyilatkozatának igaz voltát Herepey Károly pályafutása is fényesen igazolja. Kinek kollégiumunk gazdasági ügyeinek intézésénél már pályája kezdetén 1856 tól 1860-ig előiskolája volt az előjárósági jegyzői tiszt. Ez állás, melynél összefut kollégiumunk tanügyi és anyagi adminisztrációjának minden idegszála, ép azért sok munkával, még nagyobb felelősséggel jár ma is, járt akkor is. 1869-ben az előjáróság meggyőződik arról, hogy az akkori erdészhez kötött reményei nem váltak valóra; meggyőződött arról, hogy a kollégium erdeinek kezelése nem felel meg magas rangu érdekeinek; az

az erdész állásától megválnak; az erdészi teendők Herepey Károlyra nehezednek, ki fizikai és szellemi erélyének egész készletével fog hozzá új munkaköréhez. Alig egy év alatt az előbbi laza felügyelet alatt már-már felbomlott rendet minden vonalon helyreállítja, maidnem a visszaélésig elfajult tulkapásokat megszünteti, fáradságot nem ismerő tetterejével a külső ellenőrzést, a számadások vezetését mintaszerű pontossággal teljesíti. Az Elöljáróság nem is késik méltányolni érdemeit, nem csak jegyzőkönyvileg örökíti azt meg, hanem anyagilag is honorálja, sőt az erdészi állásnak 1870-ben történt betöltése után is megbizza az erdészi teendők ellenőrzésével.

Kasza Dániel inspektor-professzor halála után jött új idő, a régi visszacsökkent, s a felzavart szenvedélyek önvédelme Herepey Károly tiszta kezét is, mert a kollégium érdekei mellett ránt vala kardot, váddal illeti, de a vád a tények bizonyító ereje előtt szétfoszlott mint üres buborék.

Ily sok irányu testet-lelket kifárasztó foglalkozás után pihenést, szorakozást otthonában, szerető családjá körében keresett és talált. Hol forrón szeretett övéi feledteték vele az élet terhét, a külvilág okozta kellemetlenségeket. Érzékeny szívét, mely rajongó szeretettel csüngött családján, épen ez oldalon érték a sors csapásai, de a gondviselés kárpótlásul hosszú élettel áldotta meg, hadd teljesüljön rajta a költő jóslata:

Mig az ember boldog nem volt,
Addig meg nem halhat.

Beteljesedett. Nyugodtan hunyta le szemeit azon boldogító tudatban, hogy szemefényének, bálványozott leányának gyermekei, szeretett unokái a boldogság honának határához érkeztek.

Ime e férfiúnak, a munkás szeretet férfiának szentelők ez emlékünnepet, kinek csak porhüvelyét takarja az örhegy hantja, de fáradhatatlan szelleme él, soha el nem hal.

Emlékét a pusztulástól megőrzi szeretteinek szíve melege; nevének említésére tanítványai ezreinek kel hálaérzet szívében; nevét visszhangozni fogják e tudománynak szentelt falak végtelen időkön át, a mig csak a természet örök szépségeit, csodás alkotásait hirdetni fogják ez intézetben; a természet kincseinek feltáróját, gyűjtőjét, feldolgozóját, „aget penna metuente solvi Fama superstes“.

Elköltözött dicső szellem! Ki bevezettél a természet műhelyébe, ki a mathézis megdönthetetlen igazságaira tanítál, ki önmegtagadó önzetlenséggel támogatál, hogy a Bethlen-kollégium kathedráját elnyerhessem, fogadd kegyesen hálám jeléül megemlékezésem szerény koszoruját!

Bartha Zsigmond.
